

УСВІДОМЛЕНИЙ РИЗИК ТА БЕЗПЕКА ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Катерина Крутій, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Ірина Деснова, кандидат педагогічних наук, доцент,
Вінницький педагогічний коледж (Україна)

CONSCIOUS RISK AND ENVIRONMENTAL SAFETY IN PRESCHOOL CHILDREN: A EUROPEAN CONTEXT

Kateryna Kruty, Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Preschool Education,
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Iryna Desnova, Candidate of Pedagogy, Associate Professor, Vinnitsa Pedagogical College
(Ukraine)

***Анотація.** В статті розкриваються особливості формування усвідомленого ризику в дошкільників. Автори статті презентують власні погляди на усвідомлений ризик та безпеку дітей.*

***Ключові слова:** усвідомлений ризик, безпека, діти дошкільного віку.*

***Abstract.** The article reveals the features of the formation of conscious risk in preschoolers. The authors of the article present their views on the perceived risk and safety of children.*

***Key words:** conscious risk, safety, preschool children.*

Фізичне, психічне та психологічне здоров'я дитини тісно пов'язане із тим середовищем, у якому вона перебуває. Отже, дозвілля в природному довкіллі забезпечує адаптованість всіх систем організму дитини до мінливості умов життя.

Упродовж останніх тридцяти років діти тривалий час перебували в природному довкіллі, бігали, стрибали, лазили по деревах, робили халабуду (курені, штаби тощо), виготовляли собі іграшки з природних матеріалів та з того, що траплялось «під рукою», бавилися в калабанях тощо [5].

Як це не дивно визнавати, але бідність у радянський та пострадянський період дитячого ігрового середовища мала певні переваги. Сучасні діти, особливо раннього та дошкільного віку, проводять більше часу в закладі дошкільної освіти та у центрах розвитку під пильним контролем дорослих, без можливості набути у природних умовах усвідомленого ризикованого досвіду [1].

Феномен «усвідомленого ризику» ми визначаємо як набуття дитиною досвіду безпечної поведінки у потенційно ризикованих ситуаціях. Чи необхідний дитині усвідомлений ризик? Так! Проте, середовище має бути настільки безпечним, наскільки це необхідно. Завдання дорослого – створити умови для набуття дитиною досвіду усвідомленого ризику.

Зауважимо, що вільна самостійна діяльність дітей в умовах довкілля сприяє не тільки насиченню всіх сенсорних систем необхідними стимулами, але й надає змогу дитині випробувати власні можливості під час здійснення практичної діяльності.

Метою цієї статті є з'ясування феномену «усвідомлений ризик» та визначення важливості ризику для дитини дошкільного віку.

Будь-яке дослідження дитиною предметно та природного довкілля пов'язано із певним рівнем ризику, наприклад, ризиком впасти, зламати іграшку тощо. Створення безпечного середовища є головним пріоритетом батьків та системи освіти в цілому, проте створення безпечного середовища є складним завданням [2; 11]. Дитина не може самостійно

створити себе безпечно середовище, про це мають дбати батьки, вихователі, адміністрація закладу дошкільної освіти, держава.

Середовище, що позбавлене ризиків не провокуватиме дітей до пізнання предметного та природного довкілля, адже дитина під час дослідницької діяльності позбавляється можливості висувати гіпотези, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, аналізувати та здійснювати свідомий вибір. Позбавляючи дитину можливості самостійно міркувати та приймати рішення, ми стримуємо її психічне та особистісне зростання.

Створення дорослим ситуації ризику в освітньому середовищі надає дитині такі можливості: покращення фізичних можливостей та фізичних якостей дітей; розвиток саморегуляції; особистісний розвиток; покращення відносин із дитиною шляхом задоволення її природних потреб.

Наведемо приклади до зазначеного.

Покращення фізичних можливостей та фізичних якостей дітей: катання на велосипеді, самокаті, беговелі дозволяє дитині відчувати швидкість, покращити координацію рухів, концентрацію уваги, орієнтування у просторі. Дитина набуває резильєнтності (психологічна стійкість, пружність, життєздатність, життєстійкість). У ситуаціях усвідомленого ризику дитина здобуває базові навички, які їй знадобляться у дорослому житті.

Розвиток саморегуляції: «Як швидко я зможу з'їхати з цього схилу на велосипеді», «Як високо я зможу залізти на дерево?» тощо.

Особистісний розвиток: усвідомлення власних можливостей та набуття впевненості в собі. Зауважимо, що такі вольові риси характеру як витривалість, наполегливість виформовуються саме у ситуаціях дискомфорту, коли дитина адаптується до некомфортних умов, долаючи труднощі.

Покращення відносин із дитиною шляхом задоволення її природних потреб: батьки та вихователі закладу дошкільної освіти можуть визначити аспекти розвитку, що потребують підтримки. І згодом навіть спланувати такі ситуації.

Отже, усвідомлений ризик дозволяє дітям отримувати нові відчуття, зробити помилки та віднайти вирішення проблеми, яка перед ними постає.

З'ясуємо, що може відбутися, якщо дорослі не будуть задовольняти потребу дитини в усвідомленому ризику?

Нехтування дорослими природнього прагнення дітей до ризикованої поведінки може мати вагомі негативні наслідки. Так, це може бути безконтрольність поведінки, тому що для дітей дошкільного віку жага до ризику – це життєва потреба.

На кожному етапі свого розвитку дитина випробовує власний організм на стійкість та витривалість, дізнається про його можливості й здібності. Так, вікові межі від 1 до 5 років обумовлено пізнанням дитиною предметного та природного довкілля, а вікові кризи «Я сам» та «Я можу» тільки підсилюють жагу до отримання інформації та набуття досвіду.

Вже з 1,5 року малюк прагне своїми діями вплинути на предмети, які його оточують. Способами дослідження малюком довкілля найрізноманітніші. Для дитини є два типи пізнання – це гра та діяльність, що спрямована на пошук того, як пізнати щось нове, тобто дитяче експериментування.

Отже, базовими потребами дітей раннього та дошкільного віку є:

- свобода для дослідження та розвитку;
- схвалення з боку дорослого та підтримка ініціатив і старань дитини;
- розумні обмеження.

Зауважимо, що розумні обмеження визначає дорослий, який знаходиться поряд із дитиною. Розумність або нерозумність обмежень визначається індивідуально для кожної дитини на основі таких чинників: 1) оцінка можливостей дитини (здатність самостійно впоратись без допомоги дорослого); 2) умотивованість дитини до конкретних дій (наскільки інтенсивним є бажання впоратись самостійно).

Розглянемо зазначене на конкретному прикладі ситуації.

Отже, потреба у пізнанні. Від народження дитина виявляє жагу до пізнання довкілля, що підбурює малечу виявляти активність у сенсорного пошуку. Дитина може активно пізнавати довкілля тільки завдяки безпосередньому контакту з предметами, речами, живими та неживими об'єктами. Наприклад, перш ніж дозволити дитині лізти на дерево варто навчити дитину підніматись по поверхні для лазання. Потім, коли дитина буде вправно лазити, треба обрати дерево з низькими гілками, на які дитина буде впевнено спиратись. Аналіз проблем, с якими стикнеться дитина під час лазіння по дереву допоможе визначити, які ще навички потрібно розвинути в дитини для подальшого практичного застосування. Тобто, спочатку спільне вправляння та коректування дій дитини, потім поступово дитині надається більше свободи.

На жаль, у свідомості сучасних батьків і вихователів чітко «закладено», що довкілля є небезпечним, тому краще уникати можливостей вільного спілкування дитини з ним, тобто взагалі забороняючи будь-які контакти [1; 2; 9].

Слід зазначити, що є певні протиріччя в українському суспільстві щодо усвідомленого ризику?

Українські діти перебувають у культурному середовищі, яке створює такі установки у дорослих, що дітей треба захищати від небезпечних та потенційно небезпечних чинників поки дитина не стане дорослою та самостійною. Батьки прагнуть позбавити будь-якого вірогідного дискомфорту або небезпеки. Проте така мета призводить до подовження залежності дітей від батьківського контролю та піклування.

Дійсно, сучасні дослідження (К. Крутій, І. Деснова, М. Замелюк [3; 4], Р. Gray [6], Sandseter E. V. H. [9]) доводять, що процес освіти, який передбачає розвиток, навчання та виховання дітей пов'язано з певним ризиком.

На жаль, зросло покоління батьків, які віддають перевагу комфорту (комфорту побуту, комфорту дозвілля, комфорту у вихованні дитини). Попит дорослих на комфорт сприяв виникненню нової тенденції у проведенні дозвілля дітей на спеціальних «комфортних» та абсолютно безпечних майданчиках, з'явився навіть термін «контейнерні діти» на позначення обмеження руху дітей у довкіллі. Батьки більше переймаються комфортом дітей будь де – у закладі дошкільної освіти, на майданчику, вдома, аби тільки можна було убезпечити дитину від можливих травм.

Зважаючи на суспільні українські реалії перебування дітей у небезпечних місцях під час російсько-української війни, розуміємо всю дискусійність запропонованої нами проблеми, але це не знімає її актуальності найближчим часом. З одного боку, дітей дійсно треба захищати від низки чинників до настання дорослішання, проте парадокс ситуації виявляється в тому, що дорослість здобувається шляхом набуття дитиною різноманітного практичного досвіду. Під визначенням «різноманітний досвід» розуміємо буд-який досвід, отриманий дитиною та привласнений нею як власний.

На думку К. Крутій, найбільш сприятливими умовами для набуття дитиною досвіду є умови «калабані», «халабуди» бо саме за таких умов дитина може вільно вправлятися та запроваджувати набуті знання у вільний практичний досвід [5; 6].

Так, результати дослідження Джоанни Гейнс та Девіда Швებеля [7] вказують на те, що для середньостатистичної дитини в одному і тому середовищі, батьки, на відміну від педагогів, завжди визначають більше небезпек. Проте науковці також зазначають, що у ситуації визначення небезпек для власної дитини батьки були не досить об'єктивними, вони схарактеризували своїх дітей як менш вразливих, перебільшуючи їх можливості [7; 8; 10].

Проте чи завжди це є правильним та корисним? Чому батьки оберігають дітей від ризику?

На нашу думку, є певний алгоритм, який варто дотримуватись під час створення ситуації ризику. У зазначеній діяльності можна виокремити низку важливих етапів:

- Аналіз ризику (що саме погане може відбутись із дитиною? що саме найкраще може відбутись?).

- Визначення можливостей дитини та здатності дотримуватись вказівок, розуміти наслідки та здійснювати вибір.
- Оцінка стану довкілля (середовище кожної дитини сильно варіюється і залежить від рівня злочинності, місцевості, загальної безпеки міста, селища чи села).

Підсумуємо. Обмеження можливостей дітей обмежує їхній розвиток. У той же час надання дітям свободи без обмежень залишає їх невідповідними до потенційно небезпечних ситуацій у житті. Надання дітям можливості поступово здобувати навички є ефективною стратегією, замість встановлення заборон або надання всездозволеності.

Список використаних джерел

1. Крутій К.Л. Емпіричне дослідження вільної гри дитини в умовах закладу дошкільної освіти під час проведення «Дня без іграшок». *Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць.* № 1 (93). 2019. С. 26-44. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12407>
2. Крутій К., Гавриш Н., Янкович О. Особливості розвитку пасіонарних якостей дітей у закладах дошкільної освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка.* 2018. № 2. С. 147–156.
3. Крутій К., Деснова І., Замелюк М. Дефініція «гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія: Педагогіка.* 2021. № (2) 4. С. 1-12. <http://academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy>
4. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка».* 2022. (1). №122-133. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>
5. Крутій К.Л. «Педагогіка калабані», або практична реалізація принципу природовідповідності в закладі дошкільної освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка.* 2020. №6 (98). Червень. С.4-12.
6. Крутій К.Л. «Халабудна педагогіка», або чи потрібен дитині особистий простір? *Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка.* 2020. №6 (98). Червень. С.12-20.
7. Gaines J., Schwebel D. Recognition of home injury risks by novice parents of toddlers. *Accid Anal Prev.* 2009. V. 41 (5) 1070-1074 DOI: 10.1016/j.aap.2009.06.010
8. Gray P. The decline of play and the rise of psychopathology in children and adolescents. *American Journal of Play.* 2011. № 3(4). P.p. 443–463.
9. Kemple K. M., Oh J., Kenney E., & Smith-Bonahue. The power of outdoor play and play in natural environments. *Child-hood Education.* 2016. № 92(6). P.p. 446–454. URL: <https://doi.org/10.1080/00094056.2016.1251793>
10. Kleppe R., Melhuish E., & Sandseter E. B. H. Identifying and characterizing risky play in the age one-to-three years. *European Early Childhood Education Research Journal.* 2017. 25(3), 370–385. URL: <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1308163>
11. Sandseter E. B. H. Categorizing risky play – How can we identify risk-taking in children’s play? *European Early Childhood Education Research Journal.* 2007. № 15(2) P. p. 237–252.